

INTEL·LECTUALS I PENSAMENT SOTA CENSURA. LES TRADUCCIONS DE «LLIBRES A L'ABAST» (1963-1977)

PRELIMINARS

L'ordre internacional instaurat per la Segona Guerra Mundial i l'àmplia mobilització de la resistència antifranquista impelliren el règim dictatorial espanyol a una tènue obertura. Amb el flamant ministre Manuel Fraga Iribarne al capdavant d'Información y Turismo (MIT) (1962-1969), el 1962 s'anuncià una nova etapa de «liberalització» que oxigenà les editorials catalanes en actiu i aplanà la fundació d'altres de noves. Dels segells que emergiren desputa, per la solidesa del catàleg, Edicions 62, fundada per Max Cahner i Ramon Bastardes arran d'una proposta de Josep Benet i Jordi Pujol.¹ A part d'estimular la creació autòctona, l'editorial aprofità les esclertes franquistes per modernitzar la cultura catalana i traslladar a la nostra llengua les principals obres de la literatura i el pensament universals.²

En concret, la col·lecció «Llibres a l'abast» significà un repte notable en la història editorial, no sols perquè 62 era suspecta —des que presentà el seu programa— de promoure el marxisme i el catalanisme, sinó perquè les obres assagístiques i les traduccions havien estat dràsticament reprimides a causa d'una presumpta perillositat. Es pressuposava que l'assaig podia discutir, de manera prou entenedora, els immutables principis del règim i que les obres «extranjerizantes» podien vigoritzar una cultura que es volia relegada al provincianisme (Gallofré 1991).³ En aquest sentit, l'estudi dels expedients de censura dels llibres traduïts de la col·lecció pot esclarir el nivell de permissivitat del règim i, sobretot, la incidència de la pràctica censòria en l'edició catalana de la dècada dels seixanta i setanta.⁴

1. Conversa telefònica amb Max Cahner (13-vii-2006).

2. Sobre el pes preeminent de les traduccions en la producció editorial de l'època, vegeu Vallverdú (1987: 117-118 i 1975: 105-109) i *Edicions 62* (1987: 182-184).

3. En un número de *Bibliografía Hispánica*, pel que fa a la producció editorial de 1942, es pot llegir una declaració ben eloqüent sobre les prevencions que generaven les obres traduïdes (cf. Marín 2006: 203-204).

4. Al fons de censura literària de l'Archivo General de la Administración Civil del Estado

EL CONTROL DE LES IDEES IMPORTADES

Permisos per a llibres apolítics: les autoritzacions

Les suspicàcies que els dirigents franquistes havien concebut durant dècades respecte de les traduccions al català no van resultar tan fonamentades com temien. De la col·lecció de 62, el MIT va autoritzar, en una primera resolució, 46 obres traduïdes (75,4% dels expedients consultats),⁵ més per l'imperatiu de desacreditar una oposició dilatada i de vendre una cara més amable a les potències estrangeres que no pas per magnanimitat. Així com abans del nomenament de Fraga l'ús del català podia ser motiu de censura integral d'una obra traduïda, a mesura que avançava la dècada dels seixanta la tolerància lingüística s'amplià i, en els informes emesos, només alguns censors assenyalaren —com a factor dissuasiu per als superiors— la llengua d'arribada.⁶ Ja al llindar dels anys setanta, les traduccions que havien estat publicades en castellà eren automàticament autoritzades en català, fins i tot si havien entrat a consulta amb títols tan incorrectes com *Filosofia i política* (1968-1971),⁷ d'Herbert Marcuse, i *Marxisme i estructuralisme* (1970), de Lucien Sébag.

Sense minimitzar l'hostilitat que sempre despertaren les edicions en llengua catalana, les autoritzacions sentenciades pel MIT correspondrien, segons el dictat de les autoritats, a assajos d'un rigor acadèmic incontrovertible, com serien l'obra de Jean Piaget *L'estructuralisme* (1969) o, en paraules del censor Mampel, l'estudi «científico, profundo y serio» de Melanie Klein i Joan Rivière, *Psicoanàlisi de l'amor i l'odi* (1969-1974).⁸ Per a un règim tan carpetovetònic com el franquista, una obra acadèmica es definia per la salvaguarda dels principis del *Movimiento* i, de contracop, per l'abstencionisme per part dels autors sobre les atrocitats del totalitarisme franquista. Descartat qualsevol atac a la doctrina nacionalcatòlica, d'altres atots com el registre del text i el tiratge de l'edició podien contribuir favorablement a la resolució; essent així, el tecnicisme i el miler d'exemplars de «Llibres a l'abast» podien garantir l'es-

---

(AGA) d'Alcalá de Henares, hi ha dipositats un total de 60 expedients complets de les obres traduïdes de la col·lecció. Es tracta de llibres presentats a censura entre el 1962 i el 1977 i publicats entre el 1963 i el 1977.

5. Les xifres aporten una visió de conjunt dels fets, però no ens en detallen les condicions i, en el cas del nostre estudi, es refereixen només a una part de la col·lecció. Caldria investigar la censura en tota la col·lecció i en l'editorial per afinar el sentit i l'evolució de la pràctica censòria.

6. Els censors identificats de la col·lecció foren Francisco Aguirre (1962-1964), P.[adre] F. Álvarez Turienzo (1965-1967), Javier Armada (1966), Pedro Borges (1968), Javier Dietta (1963-1964 i 1966-1967), José García F. (1965), Fernández Jardón (1965, 1967-1969 i 1971), M.ª Dolores López Delgado (1968), Mampel (1967-1971, 1973), P.[adre?] Monso Blanco (1967), P.[adre?] [Miguel?] Oromí (1964-1965) i P.[adre?] Santos (1964-1965). D'aquest grup, Manuel L. Abellán en cita Francisco Aguirre (que fou habitual a partir del 1962), F. Álvarez Turienzo i Javier Dietta Pérez (1980: 110, n. 75; 171, n. 132, i 288, respectivament).

7. El primer any correspon al de la consulta i el darrer, al de la publicació.

8. Informe de lectura mecanoscrit a Madrid el 8-xi-1973 (AGA 66/3108, ex5365).

cassa difusió a què es continuava subjugant la cultura catalana. En definitiva, s'admeteren assajos com el de John Eaton, *Socialisme a l'era nuclear* (1964?-1968, traduït per Jordi Solé-Tura), d'un interès minoritari i sense referències al Nuevo Estado:

[...] no existe propaganda comunista, ni se hace la menor alusión al régimen político español actual, por lo que, teniendo en cuenta su carácter de ensayo para minorías, opinamos, salvo mejor juicio de la Superioridad por lo delicado del tema, que es PUBLICABLE, lo que no quiere decir que sea recomendable.

Nota.- La traducción es al catalán, no al castellano, punto que se resalta por si tal circunstancia influyera en la decisión.⁹

La citació condensa, com poques, no sols la fixació malaltissa del règim pel comunisme i la normalització de la llengua catalana, sinó també la desorientació dels censors. L'informador, que autoritzà l'obra perquè l'autor no feia cap defensa encesa del comunisme, delegà obertament la responsabilitat última als superiors (fos el cap del Lectorado, el cap d'Ordenación Editorial, el subdirector general de Promoción Cultural y Ordenación Editorial, el director general de Cultura Popular, el subsecretari d'Información o el ministre mateix). Fet i fet, la seva vacil·lació posa en evidència que els barems per a la lectura de textos no estaven prou delimitats. No és gratuït, tampoc, que explicités que l'obra autoritzada no era recomanable, perquè a cops gosaven convidar a la lectura del llibre amb frases suggeridores. Un dels censors més proclius a aconsellar obres edificants fou el pare Álvarez Turienzo, qui, a propòsit de *La personalidad neuròtica del nostre temps* (1969), de Karen Horney, esgrimí que es tractava d'«un libro instructivo, y razonablemente orientado».¹⁰

Ratllades contra les idees perniciosas: les mutilacions

Tan bon punt es va fer pública l'esbombada Llei de premsa del 1966, els editors advertiren que la inclusió de l'article 2 continuava restringint, a efectes pràctics, el seu marge de maniobra.¹¹ El règim es dignava a concedir la llibertat d'expressió amb el benentès que es respectessin «los principios fundamentales del Estado» promulgats el 1958. De cara als censors, doncs, continuaven vigents tots els ordenaments decretats amb l'objectiu de reprimir les ideologies

9. Informe de lectura anònim, manuscrit el 10-x-1964 (AGA 21/17485, ex4942).

10. Informe de lectura de l'original anglès, mecanoscrit a Madrid el 2-vi-1967 (AGA 21/18161, ex4155).

11. «La libertad de expresión y el derecho a la difusión de informaciones, reconocidos en el artículo primero, no tendrán más limitaciones que las impuestas por las leyes. Son limitaciones: el respeto a la verdad y a la moral; el acatamiento a la Ley de Principios del Movimiento Nacional y demás Leyes Fundamentales; las exigencias de la defensa nacional, de la seguridad del Estado y del mantenimiento del orden público interior y la paz exterior; el debido respeto a las Instituciones y a las personas en la crítica de la acción política y administrativa; la independencia de los Tribunales, y la salvaguardia de la intimidad y del honor personal y familiar» (BOE 1966: 3310).

del Front Popular i vetllar per «la unidad, grandeza y libertad de España»;¹² de la mateixa manera, els fragments que posaven en tela de judici la moral de la dreta espanyola eren escapçats sense contemplacions. Del total d'expedients consultats, nou obres de les traduccions (14,75%) foren corregides pels lectors i, com d'habitud, les esmenes foren introduïdes pels editors. Les retallades afectaren a una mitjana de dues pàgines per llibre i es feren en el decurs de tot el període estudiat, de manera regular, sense que l'anàlisi per fets polítics —com les crisis de govern o l'adveniment del tardofranquisme— ens il·lumini sobre d'altres causes que l'intent de genocidi cultural, calculat i persistent.

El zel per les essències patriòtiques tingué com a conseqüència directa la persecució fèrria del marxisme. Invocant l'article 3 de la Llei contra la maçoneria i el comunisme del 1940 —que prohibia la difusió dels principis comunistes—,¹³ foren censurats els apunts sobre les polítiques de Marx i Lenin d'*Introducció a la història contemporània* (1965-1966), de Geoffrey Barraclough. D'altra banda, la unitat i la integritat de la pàtria, definida com a exigència suprema en el quart principi del *Movimiento Nacional*, també estava amenaçada per l'altra xacra que, segons els falangistes, havia conduït a la guerra i la revolució: el «virus secesionista».¹⁴ Per aquest motiu els informadors, que en les traduccions també revisaren amb escrupolositat les adaptacions i els pròlegs catalans, esporgaren les escasses expressions pancatalanistes amb què toparen. Posem per cas, l'obra d'Henri Van Effenterre *L'escoltisme* (1962-1963), adaptada per Ramon Bastardes, fou víctima de la susceptibilitat de Francisco Aguirre; el censor hi suprimí una frase de l'adaptador en què s'insinuava la desafecció dels catalans envers l'associació Exploradores de España i que podia «saber algo a separatismo».¹⁵

El conjunt de disposicions dictades imposava la claudicació enfront del partit únic i igualment exigia lleialtat envers el cap d'estat.¹⁶ Els paral·lelismes amb d'altres dictadors com Hitler i Mussolini eren suprimits si se n'insinuava la política feixista i sanguinària. En llegir *La propaganda política* (1963), de Jean-Marie Domenach i traduïda per Josep M. Palàcios, el lector Javier Dietta

12. «Sin que por ahora se pretenda establecer la norma definitiva y total sobre esta materia, se hace ya indispensable determinar la calificación jurídica y sanciones que merecen los que todavía secundan la masonería o el comunismo y demás sociedades secretas y organizaciones contrarias al orden social. Con ello, se pone un valladar más firme a los últimos estertores de las fuerzas extranjeras en nuestra Patria y se inicia la condenación social de las organizaciones más perniciosas para la unidad, grandeza y libertad de España» (BOE 1940: 1537).

13. «Toda propaganda que exalte los principios o los pretendidos beneficios de la masonería o del comunismo o siembre ideas disolventes contra la Religión, la Patria y sus instituciones fundamentales y contra la armonía social, será castigada con la supresión de los periódicos o entidades que la patrocinasen e incautación de sus bienes, y con pena de reclusión mayor para el principal o principales culpables, y de reclusión menor para los cooperadores» (BOE 1940: 1538).

14. «El ejercicio de los derechos que se reconocen en este Fuero no podrá atentar a la unidad espiritual nacional y social de España» (BOE 1945: 360).

15. Informe de lectura manuscrit a Madrid el 16-x-1963 (AGA 21/13832, ex1416).

16. La Ley para la seguridad del Estado del 29 de març de 1941 tipificava, amb la pena de mort o penes de reclusió, els delictes contra el cap d'estat o la «Nación española» (BOE 1941: 2434-2444).

conclugué, impertèrrit, «NO PROCEDE SU AUTORIZACIÓN» per la definició de Franco com a propagandista feixista de la talla de Hitler o Mussolini;¹⁷ els seus superiors, però, en dictaminaren el plàcet prèvia elisió dels mots «Franco» i «Espanya» de l'enumeració incriminada. Una altra obra esporgada per raons anàlogues fou el clàssic del feminisme *La mística de la feminitat* (1965), de Betty Friedan i traduït per Jordi Solé-Tura, que no fou censurat per raons de caire moral sinó polític. Així, Álvarez Turienzo no intervingué pas en la concepció del paper familiar i social de la dona, sinó estrictament a propòsit d'una frase sobre els drets humans i la llibertat dels negres, els treballadors oprimits i, en especial, les «victims of Franco's Spain and Hitler's Germany».¹⁸

A despit de la permissivitat d'Álvarez Turienzo amb les «exageraciones» i «malentendidos» de l'obra de Friedan, la moral ortodoxa dictada per l'Església solia ser d'una rigidesa irreductible. Des que la institució eclesiàstica legítima la insurrecció militar com a croada i el règim liquidà el laïcisme i l'anticleicalisme de l'època republicana, l'Església actuà —és prou sabut— com a poder fàctic indiscutible en la vida política, social i moral dels feligresos i dels no practicants. Els atemptats contra la doctrina cristiana, com el que el censor Fernández Jardón llegí en *La incomunicació* (1969), de Carlos Castilla del Pino i traduïda per Josep Negre, foren especialment castigats en l'etapa ministerial de l'opusdeista Alfredo Sánchez Bella (1969-1973). La frase mutilada de Castilla del Pino suggeria la hipocresia moral d'aquells creients que, si bé exigien la pràctica d'un ritualisme religiós, no eren coherents amb la seva. El censor la retocà «por lo que tiene de antireligioso»¹⁹ i obliterated, simplement, els mots que indiquem amb cursiva en la sèrie «masoquista actitud», «viure farisaic» i «obscura enveja». Les supressions, irrisòries, denoten l'obsessió del règim per la represàlia gratuïta i el consegüent desconcert dels editors.

Repressió contra la diferència: les prohibicions

Els dictàmens dels lectors, que no eren definitius, podien ser decisoris en la mesura que cap obra aprovada per un censor mai no fou prohibida per les autoritats. Per contra, quatre informes denegatoris d'informadors es resolgueren, en el primer dictamen del MIT, en dues mutilacions i dos silencis administratius sense purgues. Les dues mesures correctives tenien, de fet, efectes capciosos: les mutilacions incrementaven la cautela ulterior dels editors i els silencis administratius representaven un subterfugi per reservar-se el dret a segestar i denunciar l'obra en qualsevol moment. En tot cas, les sentències condemnatòries del MIT, que afecten a sis traduccions de «Llibres a l'abast» (9,84%), esdevingueren retencions que percutiren en la facturació de l'edito-

17. Informe de lectura mecanoscrit a Madrid l'11-iii-1963 (AGA 21/14416, ex1065).

18. AGA 21/15951, ex1349.

19. Informe de lectura mecanoscrit a Madrid el 13-x-1969 (AGA 66/3427, ex9037).

rial i que posaren a prova la resistència dels editors.²⁰ La tàctica dilatòria fou especialment severa amb l'obra d'Oswald Schwarz *Sexe i psicologia* (1968-1975, traduïda per Josep Vallverdú), que ni tan sols es va veure afavorida per l'«aperturismo» de Ricardo de la Cierva, director general de Cultura Popular del 1973 al 1974. Després de ser denegada dues vegades,²¹ l'obra fou autoritzada per silenci administratiu dos mesos després que se n'haguessin mutilat els temes tabú per a la reaccionària moral sexual (l'ús dels anticonceptius, l'orgasme o el divorci).²² Juntament amb l'obra de Schwarz, tres més foren repudiades pel MIT en la primera resolució.

Com apuntàvem a propòsit de l'informe sobre *Socialisme a l'era nuclear*, a primeries dels anys seixanta les obres escrites en català encara eren interpretades com un atac frontal contra la integritat de l'estat. La consulta del juny de 1962 d'un títol innocu, *Els països subdesenvolupats* (1962-1963), d'Yves Lacoste i traduït per Josep M. Muntaner, fou autoritzada pel MIT amb celeritat. Posteriorment, vuit dies abans de la presa de possessió de Fraga com a ministre, el cap d'Inspecció de Libros, Felipe Huerta, s'hi repensà i el denegà tot adduint que es tractava d'una traducció al català. Davant del recurs de revisió cursat per l'editorial l'agost del mateix any, el perspicaç Huerta enriqué l'informe del censor que l'havia admès. En un memoràndum per al director general d'Información Carlos Robles Piquer, Huerta hi reproduí l'informe, «copiado a la letra» *dixit*, però amb la introducció d'una variant notòria: la frase «la posibilidad de hacer evolucionar [els països subdesenvolupats]» que, segons el censor, plantejava l'obra, esdevingué per art d'encantament «la posibilidad de revoluciones [dels països subdesenvolupats]».²³ El conat virulent de Huerta, però, no reeixí. L'obra fou autoritzada tres mesos després pel mateix Robles Piquer, no tant perquè aleshores la legislació permetés les traduccions al català (no podia autoritzar-se allò que no s'havia prohibit obertament), sinó perquè el MIT havia de donar mostres del seu grau d'obertura.

[...] Vistas la Orden del Ministerio de la Gobernación de 15 de julio de 1939, las disposiciones complementarias y la propuesta de la Sección correspondiente, esta Dirección General ha decidido AUTORIZAR provisionalmente la publicación de la referida obra, debiendo insertar junto al número del depósito legal, el N.º de Registro que se indica al margen y presentar tres ejemplares ya impresos para su autorización definitiva.²⁴

Amb un procediment més espinós que *Els països subdesenvolupats*, l'obra d'André Gorz traduïda per Jordi Solé-Tura, *Estratègia obrera i neocapitalisme*

20. La consulta de tots els expedients de l'editorial, un projecte ingent, ens hauria de furnir notícies sobre els títols que es presentaren per a la col·lecció i que restaren inèdits.

21. Carta de Josep M. Castellet a Ricardo de la Cierva del 25-ii-1974 (Cisquella, Erviti i Sorolla, 1977: 116).

22. AGA 21/19433, ex10368.

23. Punt 2 de l'informe del 23-viii-1962 signat per Felipe Huerta (AGA 21/13975, ex3047).

24. Ofici enviat pel director general d'Información amb data del 28-xi-1962 i conservat, com

(1964-1967), patí una autèntica cacera de bruixes per la filiació comunista de l'autor. El primer censor en denegà l'autorització l'octubre de 1964 perquè l'autor era d'extrema esquerra i advocava pel socialisme, i el segon, amb un discurs més ben travat, definí Gorz com un col·laborador d'*Els Temps Moderns* de Sartre i Beauvoir i amplià les tesis desenvolupades en el llibre.²⁵ Immediatament, Bastardes signà un recurs amb les raons grates als dirigents franquistes: la temàtica especialitzada del text, la manca de referències al règim i, amb un ribet hiperbòlic, el ressò internacional de l'obra. El novembre de 1964, un altre censor confirmà que l'autor feia una vindicació de la dictadura del proletariat i recordà, potser perquè en féu la consulta en el fitxer policial, que el director d'Edicions 62, Max Cahner, havia estat expulsat d'Espanya feia poc.²⁶ Vora dos anys més tard, el 1966, es tramità una segona consulta sense haver-hi fet cap retoc i, prèvia admissió del censor Javier Armada, el MIT preparà l'ofici en què comunicarien a l'editorial que «no se encuentra inconveniente para su edición».²⁷ Aquest ofici, però, no es va enviar i encara es van encarregar dos informes més, un dels quals confirmà que l'edició es podia permetre perquè no contenia cap matèria delictiva —si bé féu notar que l'obra es publicaria en català—. L'agost de 1966 se n'obtingué la butlla.

Semblantment a les declaracions comunistes, no cal insistir en la ira governativa que el separatisme —o, dit altrament: el catalanisme— desfermava. Com que l'obra de Robert Lafont traduïda per Miquel Martí i Pol, *Per una teoria de la nació* (1968-1969), havia estat autoritzada amb reserves per la censora M.ª Dolores López Delgado, el MIT en sol·licità la traducció abans de dictar una sentència en ferm i aconsellà, amb la intimidació consuetudinària, «la presentación del texto de traducción sobre el que se harían, si fueran necesarias, las indicaciones oportunas».²⁸ A final de 1968 Fernández Jardón dissipà els dubtes del MIT i condemnà el text tot vetllant per «la unidad espiritual y social de España».²⁹ Unes quantes setmanes després, el 24 de gener de 1969, el govern decretà l'estat d'excepció a causa de l'agitació universitària i, com s'esdevingué amb d'altres editorials, recruà l'ofensiva contra Edicions 62 amb detencions (la de Bastardes i d'altres), escorcolls (a la seu de l'editorial i als domicilis de Castellet i Bastardes) (Bastardes 1987: 136) i la retenció d'obres com la de Lafont.

tots els formularis de les «autoritzacions provisionals», en l'arxiu històric d'Edicions 62. L'autorització «definitiva» es trametia un cop el llibre s'havia deixat en dipòsit i el cap del Registre havia autenticat que la versió impresa era idèntica a l'aprovada.

25. Per a una relació detallada del procés censori en les edicions originals franceses (informes, text incriminat, recursos, memoràndums), vegeu Sopena 2007.

26. El motiu de l'expulsió de Max Cahner era una propaganda de la col·lecció «La cua de palla» que hi havia instal·lada al metro de Barcelona i que s'interpretà com una crida de la CUA, presumible organització d'alliberament nacional (conversa telefònica amb Max Cahner, 13-vii-2006).

27. AGA 21/15530, ex5699.

28. Ofici del Ministerio de Información y Turismo datat el 10-vi-1968 (AGA 21/19433, ex10367).

29. Informe de lectura mecanoscrit a Madrid el 23-xii-1968 (AGA 21/19433, ex10367).

Fins dos mesos després de la denegació de Fernández Jardón, no s'emeté l'informe enverinat del segon censor; Mampel hi rebutjà la integritat del prefaci, perquè, com expressà amb irritació, destil·lava «un clar tufo separatista, por lo que debería ser refundido o suprimido a fin de que la obra resulte menos peligrosa». L'obra no fou autoritzada —amb una vintena de pàgines mutilades— fins a l'abril de 1969, un mes després de la derogació de l'estat d'excepció.

LES SUSPICIES ENVERS ELS INTEL·LECTUALS DISSIDENTS

Malgrat el control draconianà que les autoritats exercien contra els autors antifranquistes, bona part de les traduccions de «Llibres a l'abast» escrites per autors cèlebres foren autoritzades.³⁰ Es permeteren, per exemple, obres de Bertrand Russell i Friedrich Engels, autors obertament proscrius en la llista negra del 1939 (Gallofré 1991: 490-491). Aquell any fatídic els censors encara no haurien pogut justificar les seves admissions raonant, com ho feren en les obres de «Llibres a l'abast», que la producció de tots dos havia estat àmpliament difosa i que havien esdevingut clàssics del pensament (amb el concurs dels editors i llibreters clandestins, s'entén). Els dos títols d'Engels, *Aportacions a la història del moviment obrer* —aprovada el 1968— i *Escrits econòmics i polítics* —amb silenci el 1969— es beneficiaren de la subtil desclosa dels seixanta, perquè poc després, el 1971, la bel·ligerància del ministre Sánchez Bella comportà el segrest i la denúncia per propaganda il·legal de l'edició castellana d'*El origen de la familia* (Abellán 1980: 236). No obstant això, i com a prova que els autors dissidents continuaren fustigats aleatòriament, la *Teoria econòmica* de Marx fou denegada el febrer de 1966 i admesa a final del mes de març, després de la presentació d'un recurs en què Bastardes apel·là a l'interès històric, la temàtica científica, el públic erudit i la llengua de la publicació del llibre.³¹

El volum d'autoritacions tampoc no oculta les crítiques inclements que els informadors dedicaren als autors «perillosos». D'una banda, a Bertrand Russell, li discutiren la filosofia d'*Assaigs escèptics* (1965-1966) i el pacifisme de *L'impacte de la ciència en la societat* (1968-1970); de l'altra, a Simone de Beau-

30. En els arxius de la censura, no es conserven, entre d'altres, els expedients complets de la primera edició d'obres d'Erich Fromm (*L'art d'estimar*, 1966) i Karl Marx (*Sociologia i filosofia social* i *Teoria econòmica*, totes dues de 1967). L'història de *Teoria econòmica*, de Marx, es pot reconstruir, en part, amb la documentació de l'arxiu històric d'Edicions 62. Agraïco a Jordi Cornudella i Cristina Gómez les facilitats concedides per a la consulta de l'arxiu de l'Àrea de Drets d'Autor de l'editorial.

31. El recurs presentat per Bastardes és dipositat a l'arxiu històric de l'editorial. En aquest mateix fons es conserva una llista mecanografiada dels títols denegats i mutilats durant els anys seixanta, entre els quals n'hi ha de Beauvoir i Russell (el 1967), Fromm i Marx (el 1968) o Marcuse i Fromm (el 1969) que aparegueren en unes altres col·leccions de la casa (subcarpeta «censura / balanç», carpeta «anys 60»; reproduïda també a Cisqueuella, Erviti i Sorolla 1977: 150).

voir (*Per una moral de l'ambigüïtat*, 1966-1968; *La mesura de l'home*, 1966-1969), Georg Lukács (*La teoria de la novel·la*, 1965-1966) o Herbert Marcuse (*Eros i civilització*, 1966-1968; *Filosofia i política*, 1968-1971), els recriminaren els pressupòsits marxistes, tot i que la inintelligibilitat dels seus textos els féu aptes per a la distribució. La tolerància delsensors arribà al límit amb l'obra d'Antonio Gramsci *El príncep modern* (1967-1968), de la qual s'escapçaren una vintena de línies que es referien a la «unificazione política e ideologica» espanyola.³² Fromm també fou mutilat, en *La por a la llibertat* (1964-1965), per criticar el monopoli moral del Papa i, en *Marx i Freud* (1966-1967), pel seu «violento pacifismo antimilitarista».³³ L'autor que fou censurat per propaganda comunista fou Bertolt Brecht, que, en el seu *Formalisme i realisme* (1971-1972), s'havia expressat amb un «lenguaje demagógico y filocomunista».³⁴ Com a contrast, recomanaren els títols d'Emmanuel Mounier, Jean Piaget-Bärbel Inhelder i també Karl Jaspers, l'obra del qual fou aconsellada per Fernández Jardón —sense gota d'ironia— perquè convidava a filosofar.

La institució inquisitorial féu ús de tots els recursos legals i paralegals per reprimir el pensament de dos filocomunistes cèlebres (retenció, mutilació illegal i denúncia). Dues obres de Simone de Beauvoir, *Per una moral de l'ambigüïtat* i *La mesura de l'home*, foren retingudes dos mesos entre la consulta i la primera lectura.³⁵ Les *Qüestions de mètode sartrianes* (1968-1973) (amb l'original i les galeades autoritzades) foren mutilades fraudulentament per Mampel arran del dipòsit; des que Castellet en tramità el recurs, l'editorial encara hagué d'esperar mig any abans de decretar-se'n, ja no l'autorització, sinó el silenci administratiu. Més encara: amb la temeritat comesa per 62 de lliurar *El pensament polític de la dreta* (1968) directament a dipòsit, sense passar per consulta, al MIT, se li presentà una oportunitat excel·lent per castigar la filòsofa maleïda. Sembla plausible conjecturar que, per prendre un risc econòmic i polític d'aquestes dimensions, els editors devien tenir confiança en la bona predisposició del MIT, sia pels gestos d'obertura sia per les negociacions. Com que elsensors no podien corregir un llibre imprès, l'obra fou denegada i denunciada al jutge; així i tot, la denúncia judicial no prosperà perquè, «sin despreciar la indudable peligrosidad social del libro», un superior s'empescà que l'apologia comunista era indirecta.³⁶ El règim no podia reprimir l'editor amb unes altres sancions si no volia que la premsa estrangera se'n fes ressò; en qualsevol cas, havia aconseguit rabejar-se contra l'editorial.

32. AGA 21/18161, ex4156.

33. Informe de lectura anònim, mecanoscrit a Madrid el 17-x-1966 (AGA 21/17598, ex6383).

34. Informe mecanoscrit per Mampel a Madrid el 22-xi-1971 (AGA 73/1328, ex11005).

35. La mitjana de dies que passaren des de la presentació del text a consulta fins a la signatura del primer informe era de tretze. De fet, la Llei de premsa del 1966 preveia no més de trenta dies hàbils per a comunicar la resolució de les consultes, un termini absolutament assumible atesa l'experiència que tenien des del 1939.

36. Dictamen signat pel cap de la Sección de Ordenación Editorial, Antonio Barbadillo, el 6-ii-1968 (AGA 21/18726, ex974).

CONCLUSIONS

Els capitosts franquistes articularen la dictadura, més que a partir d'un projecte estatal propi, fonamentant-se en la delació i l'opressió sistemàtiques com a mètode de supervivència. L'obertura anunciada els anys seixanta possibilità la incorporació a l'edició catalana —en les condicions que fixava el marc legal totalitari— d'obres d'assaig i de traduccions, totes dues vetades fins al nomenament de Fraga Iribarne. La institució censòria es mostrà especialment bèl·ligerant amb Edicions 62, com ho palesen no tan sols l'expulsió del director, sinó les detencions, els escorcolls i les suspensions de llibres practicats arran de l'estat d'excepció del 1969. En aquest sentit, les traduccions de «Llibres a l'abast» recullen una casuística prou representativa de la tipologia d'intervencions de censura. A part de les prevencions que sempre suscitaren les obres en llengua catalana, els motius vertebradors de la pràctica censòria foren de caire polític, religiós i també moral: qualsevol discrepància política era titllada invariablement de propaganda comunista o separatista, i les referències a temes religiosos tabú es llegien com una ofensiva directa a la doctrina nacionalcatòlica. Bona part de les obres de la col·lecció s'autoritzaren en una primera resolució, amb poques supressions, però les retencions i les prohibicions dictaminades foren prou agressives.

De mutilacions i prohibicions, se'n van dictaminar fins al tardofranquisme, si bé la contundència del llenguatge i l'espai dedicat a la valoració política del llibre s'anaren rebaixant en el decurs dels anys. Així com en els primers títols de la col·lecció elsensors sentenciaven que les descarades apologies comunistes eren inadmissibles, al final dels seixanta es limitaven a interpretar-les com una defensa indirecta, a discrepar-ne o fins i tot a reconèixer que la societat espanyola havia madurat per a digerir aquelles idees discutibles però interessants. D'altra banda, l'elevat nombre d'autoritzacions s'explicaria, primerament, per una especialització temàtica i un tiratge moderat que afavorien la distribució reduïda i, després, pel contingut de les obres estrangeres, que no tenia una propensió oberta a tractar la situació política de l'estat i que, a més, no solia contenir reivindicacions pancatalanistes. Per contra, les filiacions polítiques d'alguns autors eren prou conegudes de les autoritats i, si les obres d'intel·lectuals conspicus com Simone de Beauvoir o Jean-Paul Sartre no es reprimiren encara més, fou simplement perquè al règim no li convenia que l'oposició pogués reblar la denúncia de la persecució ideològica ni que la premsa estrangera denunciés la repressió implacable dels seus autors.

MIREIA SOPENA I BUIXENS
Universitat de Vincennes - Saint-Denis
(París VIII)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ABELLÁN 1980: Manuel L. Abellán, *Censura y creación literaria en España (1939-1976)*, Barcelona, Península, Temas de Historia y Política Contemporánea, 9.
- BASTARDES 1987: Ramon Bastardes, «Materials per a una història», dins Autors diversos, *Edicions 62. Vint-i-cinc anys (1962-1987)*, Barcelona, Edicions 62.
- BOE 1940: *Boletín Oficial del Estado*, «Ley de 1 de marzo de 1940 sobre represión de la masonería y del comunismo», 62.
- BOE 1941: *Boletín Oficial del Estado*, «Ley para la seguridad del Estado de 29 de marzo de 1941», 101.
- BOE 1945: *Boletín Oficial del Estado*, «Fuero de los españoles», 199 (18 de juliol).
- BOE 1966: *Boletín Oficial del Estado*, «Ley 14/1966, de 18 de marzo, de Prensa e Imprenta», 67.
- CISQUELLA *et alii* 1977: Georgina CisqueLLa / José Luis Erviti / José A. Sorolla, *Diez años de represión cultural. La censura de libros durante la Ley de Prensa (1966-1976)*, Barcelona, diversos editors.
- EDICIONS 62 1987: s.n., «L'activitat editorial en xifres», dins Autors diversos, *Edicions 62. Vint-i-cinc anys (1962-1987)*, Barcelona, Edicions 62.
- GALLOFRÉ 1991: Maria Josepa Gallofré i Virgili, *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba, 99.
- MARÍN 2006: Martí Marín, *Història del franquisme a Catalunya*, Vic, Eumo / Pagès, Biblioteca d'Història de Catalunya, 9.
- SOPENA 2007: Mireia Sopena, «Le franquisme contre la pensée. L'essai français sous la surveillance de la censure franquiste», *Pandora. Revue d'Études Hispaniques*, 6, 243-256.
- VALLVERDÚ 1975: Francesc Vallverdú, *L'escriptor català i el problema de la llengua*, 2a edició, Barcelona, Edicions 62, «Llibres a l'abast», 59.
- VALLVERDÚ 1987: Francesc Vallverdú, «L'edició en català i l'experiència d'Edicions 62», dins Autors diversos, *Edicions 62. Vint-i-cinc anys (1962-1987)*, Barcelona, Edicions 62.

